

PORTRÆT: KNUD ILLERIS

DET ER IKKE ALTID RATIONELT AT VÆRE RATIONEL

Tidens herskende uddannelsesstænkning glemmer den menneskelige faktor, som ellers har været Danmarks trumf. Det er en kæmpe fejl, lyder det fra læringsforsker Knud Illeris, der nu træder tilbage som universitetsprofessor ved DPU.

* "FARVEL KNUD"

Hvis nogen var i tvivl om, hvad de mange mennesker skulle, kunne de kaste et blik på de sorte T-shirts, som konferencemedhjælperne bar. Med store hvide bogstaver forkyndte de, at et uddannelseskoryfæ takkede af: "Farvel Knud".

Flere hundrede repræsentanter fra undervisningsverdenen var mødt op den 19. marts på DPU til afskedskonferencen "The Politics of Learning" for at få en sidste mulighed for at se Knud Illeris i vigør som universitetsprofessor. Han er netop fyldt 70 år og vil nu bruge sine kræfter uden for universitetet. Han vil dog fortsat arbejde med uddannelse og læring, sådan som han har gjort i snart fire årtier, lover han. Han vil for eksempel fortsat skrive og holde foredrag.

For Knud Illeris har stadig meget på hjerte – i hvert fald så længe uddannelsessystemet bevæger sig i den forkerte retning. Hvis det stod til Knud Illeris, skulle der ske et gevaldigt opgør med tidens herskende uddannelsesstænkning, som han mener, bliver mere og mere "dehumaniseret".

Asterisk satte professor Illeris i stævne for at få ham til at give en analyse af nogle af uddannelsessystemets aktuelle problemer.

ASTERISK: *Du har flere gange inden for de sidste par måneder pointeret, at tidens dominerende uddannelsesstænkning har glemt den menneskelige faktor, som det danske uddannelsessystem ellers er kendt for internationalt. Hvad mener du med det?*

KNUD ILLERIS: "Der er en tendens til, at uddannelsespolitikere, administratorer og ledere tænker uddannelse på linje med en industriel produktionsproces. Deri ligger, at man skal vide, hvad man vil, med klare mål osv. Man måler på viden, færdigheder og kompetencer. Hele den ny-konservative tilgang til undervisning og uddannelse, der blev sat på dagsordenen i USA og England under Reagan og Thatcher, er blevet yderligere skærpet under Bush og Blair. Internationalt befordres denne tilgang af OECD, og herhjemme er den især blevet taget op af Haarder og Sander. Men den økonomiske tænkning er en fundamental fejlforståelse: Læring og uddannelse er ikke en industriel produktionsproces, men et spørgsmål om udvikling af menneskelige potentialer."

* *Hvordan er uddannelsessystemet styret af en økonomisk tænkning? Kan du give et eksempel?*

KI: "Det mest markante udslag er, at det er udvalg styret af Finansministeriet, der har lagt op til nogle af de store uddannelsesreformer, vi har haft i de senere år, især inden for voksenlæring – ikke Undervisningsministeriet. Uddannelsesstænkningen bliver indordnet i den økonomiske tænkning. Men de gamle værdier og holdninger om medbestemmelse lever stadigvæk i befolkningen og blandt lærerne. For de fleste forældre er det for eksempel mindst lige så vigtigt, at børnene er glade i skolen, som at de får lært alt det, de skal. Værdierne lever i den grad folkeligt."

* *Hvad betyder det, at der er så stor en kontrast mellem politikere og befolkning?*

KI: "Det mest synlige resultat af den store kontrast mellem den traditionelle danske pædagogiske opfattelse og den politik, der praktiseres, er, at der gennem en årrække har været faldende søgning til læreruddannelsen. Tilgangen til seminarierne er helt i bund. De unge har ikke lyst til at ▶

gøre sig selv til et redskab for en teknokratisk uddannelsespolitik. Og det gælder faktisk også i voksenundervisningen.”

* Mener du, at den lave tilgang til seminarierne er det største problem som følge af tidens fokus på måling, kontrol og styring?

KI: ”Det er det mest synlige problem. Det mest umiddelbart alvorlige problem er, at restgruppen af unge, der ikke får nogen uddannelse, stiger i disse år, men det er der mange forklaringer på. Det er et meget bredspektret problem. Det handler også om kommercialiseringen af alting, og det at de unge i dag skal finde ud af, hvem de selv er. I gamle dage orienterede man sig ud fra sin sociale og kulturelle baggrund. Nu er næsten alting gjort til noget, man kan vælge, det er markedsgjort. Man kan stille det op som en kombination af, at de unge på den ene side står over for en større opgave med at udvikle sig i et samfund, der hele tiden flytter sig og bliver mere og mere kompliceret, og på den anden side møder de en skole, der vil putte dem ind i et system – og samtidig er der markedsgørelsen, der ikke vil have begrænsninger. De unge står i en meget spændt situation. Vores nye bog UNGDOMSLIV har undertitlen ’mellem individualisering og standardisering’, for populært sagt ser det ud, som om de unge er frie til helt individuelt at vælge alting, men i realiteten vælger de i stigende grad det samme alle sammen – indirekte styret af markedet og underholdningsindustrien!”

* Hvorfor er det et problem, at uddannelsessystemet vil måle elevernes kompetencer?

KI: ”Det er at gøre vold på den faglige definition af kompetencebegrebet at tro, at kompetencer er noget, man kan måle, fordi kompetencer netop så stærkt indeholder den menneskelige faktor. Det, man overser, er, at der ikke er nogen 1 til 1 kobling mellem det, der undervises i, og det, der bliver lært. Men det ser man stort på. Man kan administrere undervisning og uddannelse – men ikke læring, i hvert fald ikke direkte. Hvis man vil administrere læring, må man gå meget mere indirekte til værks og tage den menneskelige faktor alvorligt.”

”Der kan godt være et sammenfald mellem det, der bliver undervist i, og det, der bliver lært, i det omfang, at det, der undervises i, er eksakt viden og iagttagelige færdigheder. Det medfører denne tendens til, at man vil reducere læringen til det, der kan måles. Læring har forskellig kvalitet, holdbarhed og anvendelighed, og det kan man ikke konstatere ved eksamener, test o.l.”

* Hvordan har læring forskellig kvalitet?

KI: ”Det drejer sig for eksempel om, hvor meget og hvor længe man kan huske. Det, man lærer på den måde, at man læser op til en eksamen, forsvinder typisk ret hurtigt igen – selv om man faktisk kunne det den dag, man gik op til eksamen. En overlæge vil være karakteriseret ved, at han eller hun på et begrænset område kan meget mere end en nyuddannet læge, mens noget af det meget brede stof er enten glemt, eller en masse detaljer er forsvundet.”

* Hvilken form for læring har den højeste kvalitet?

KI: ”Det man har lært ved metoder, der inkluderer problemløsning og praksis, har den højeste kvalitet. Det drejer sig om at forholde sig til anvendelighed, sammenhæng og forståelse. Men så kommer man uden for det, der kan måles. Det er det, jeg kalder den menneskelige faktor.

FRA SIMON SPIES' FODSPOR – TIL PROFESSOR

Det lå egentlig ikke i kortene, at Knud Illeris skulle blive professor og brænde for læring i årtier. Egentlig er han uddannet i et rejsebureau og blev i sine tyvere oplært til at være Simon Spies' efterfølger. Men da han som 27-årig begyndte på studenterkursus, fik han øjnene op for, at han ville bruge sit arbejdsliv på læring og psykologi.

Knud Illeris var med til at etablere Det Frie Gymnasium i København i 1970.

I 1972 blev han ansat på det nystartede Roskilde Universitetscenter, hvor han var med til at udvikle gruppe- og projektarbejdet. Her var han ansat i 33 år, blandt andet som professor i uddannelsesforskning.

I 2005 kom han til DPU som professor i livslang læring. Selv om han nu forlader sit professorat, vil han fortsat arbejde med uddannelse og læring, blandt andet gennem sit konsulentfirma SIMIL, som han for nylig har stiftet sammen med sin kone, professor Birgitte Simonsen.

Læs mere her: www.simil.dk

Det ligger uden for hele det paradigme, som den teknologiske eller bureaukratiske tilgang står for.”

”Motivationen er her et nøgleord. Motivation ikke alene påvirker, men indgår i selve læreprocessen og i læreproduktet – som en ikke-målelig faktor af meget stor betydning. Vi kender alle sammen begrebet motivation og har alle oplevet, at motivation spiller en stor rolle for vores læring. Helt tilbage i 1830'erne formulerede Grundtvig en række ting, der drejede sig om, at det, man lærer, er afhængigt af, hvilken motivation man har. Det kan også vises i moderne læringsforskning, ikke mindst med støtte fra hjerneforskningen. Men man kan ikke administrere motivation.”

”Man kan trække en parallel til debatten om straf. Man ved godt, at det ikke virker, men hvad skal man gøre? Man ved godt som administrator og embedsmand, at læring bygger på motivation, men man kan ikke som administrator bestemme, at nu skal eleverne være motiverede. Men man kan selvfølgelig gøre en hel masse for at understøtte et motivationsfremmende læringsmiljø.”

* Når vi nu ved så meget om motivationens betydning for læring, hvorfor er der så ikke mere fokus på den?

KI: ”Tænkningen i de sidste 20-30 år har villet gøre det hele mere videnskabeligt, hvilket indirekte betyder, at det, man ikke har styr på, det ser man bort fra. Derfor har der været en tendens til, at en hel masse viden, som både almindelige mennesker og særligt undervisere og skolelærere har, bliver bortdefineret, fordi den ikke kan styres. Videnskabeliggørelsen ender med at være uvidenskabelig, fordi den bekender sig til et naturvidenskabeligt ideal, som ikke kan rumme de faktorer, som er allermest afgørende for læringen.”

* *Er vi midt i en videnskabelig epoke, der dyrker det målelige og tællelige?*

KI: "Videnskabeligt set er vi ikke. For 8 år siden fik Daniel Kahneman og Vernon L. Smith for eksempel Nobelprisen, fordi de som økonomer havde fundet ud af, at mennesker ikke opførte sig økonomisk målrettet. Ud fra en økonomisk rationalitet går mennesker efter ting, som er irrationelle. Man kan vende det om og sige, at det er planlæggerne, der er irrationelle, når de benytter sig af en anden rationalitet end den, som faktisk gør sig gældende. Eller sagt på en anden måde: Det er ikke altid rationelt at være rationel, når man har med mennesker at gøre."

* *Hvad er så rationelt?*

KI: "Det ville være rationelt at tage en masse viden og erfaring til sig om, hvordan børn og andre lærer, og sætte kræfterne ind på at skabe situationer og miljøer, hvor de selv kan være med til at udvikle processen. Der er brug for en helt anden tænkning, hvor børn og unge ikke bare ses som en ressource, der skal investeres i, men som levende mennesker. Det virkelig paradoksale er, at det danske skole- og uddannelsessystem har været et af de bedste til at inddrage den menneskelige faktor. Grundtvig står som symbolet for den form for tænkning. Men i dag forsøger Danmark at tilpasse sig den tænkning, som OECD står for. Dermed kaster vi vores skole- og uddannelsestradition fra os."

* *Hvordan får vi den menneskelige faktor mere i spil?*

KI: "Det begynder at tage sig ud, som om der skal en kulturrevolution til. Det kræver et generelt opgør med den økonomiske, teknologiske og top-styrede tænkning og en åbning for, at elever og lærere i langt højere grad kan være med til at bestemme, hvad der skal ske. Jeg tror, at vi er nået det punkt, at hvis der ikke sker nogen ændringer meget hurtigt, så vil det kulturgrundlag, som skolerne kører på i det daglige, og som er i modstrid med systemet, være trængt så langt tilbage, at det vil være svært at genoprette, fordi den unge generation af lærere er så lille og så usikker i forhold til det kulturgrundlag, som de ældre lærere i højere grad har på ryggen. Læreruddannelsen er selvfølgelig et af de steder, hvor det er allermost vigtigt, at der sker noget nyt. Men præcis hvor meget og hvor hurtigt der skal ske noget nyt, er uhyre vanskeligt at sige."

* *Det kan lyde, som om du ønsker at gå tilbage til en svunden tid. Drømmer du om de gode gamle dage?*

KI: "Man kan ikke bare gå tilbage til det, der var, fordi samfundet er et andet sted. Vi lever i et markedssamfund på en anden måde, end man gjorde for 50 år siden. Man er nødt til at udvikle de samme grundlæggende demokratiske værdier i forhold til den verden, der er i dag. Og hvis de unge får mulighed for at bestemme noget mere, vil de ikke bestemme det, den forrige generation bestemte. De vil bestemme noget nyt."

Læs mere her: www.dpu.dk/illaris

Af Camilla Mehlsen
cme@dpu.dk

KNUD ILLERIS' SEKS FYRTÅRNE

I sin læringsteori trækker Knud Illeris særligt på seks koryfæer, som alle har bidraget med ny viden til det pædagogiske felt:

N.F.S. GRUNDTVIG (1783-1872)

Motivationens afgørende betydning for læring.

"Den har aldrig levet, som klog på det er blevet, han først ej havde kær."

KARL MARX (1818-1883)

Den sociale og samfundsmæssige betydning for læring.

"Det menneskelige væsen er ikke noget abstraktum, det enkelte individ iboende. I sin virkelighed er det indbegrebet af samfundsforholdene."

SIGMUND FREUD (1856-1939)

Betydningen af forsvar og modstand.

"Det er ganske almindeligt, at vi undgår at tænke på det, der kun vækker ulyst."

JEAN PIAGET (1896-1980)

Der er fundamentalt set to slags former for læring.

"Intellektuel bearbejdelse... består i at afbalancere en assimilativ mekanisme og en komplementær akkomodation i en fremadskridende ligevægt."

JEAN LAVE (1939-)

Betydningen af situeret læring og praksislæring.

"Læring er en integreret del af social udvikling i praksis – der findes ingen del som ikke er situeret."

ANTONIO DAMASIO (1944-)

Sammenhængen mellem fornuft og følelser – hjerneforskning.

"Biologiske drifter, kropstilstande og emotioner er... et uundværligt grundlag for rationalitet."

Få den fulde sammenhæng på www.dpu.dk/illaris, hvor der ligger en video af Knud Illeris' tale på afskedskonferencen d. 19. marts.

KNUD ILLERIS

Mag.art. i psykologi og professor i livslang læring ved Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet – men fratræder som universitetsprofessor i foråret 2009. Æresprofessor ved Teachers' College, University of Columbia, USA. Han har skrevet en lang række bøger og artikler om læring og uddannelse, bl.a. hovedværket 'Læring' (1999). Sammen med en række forskere fra Center for Ungdomsforskning har han netop udgivet bogen 'UNGDOMSLIV'.

www.dpu.dk/om/kil